

Hartry Field: *Saving Truth from Paradox*
Oxford: Oxford University Press 2008, 432 stran

Hartry Field – dlouhodobě profesor New York University a autor již několikáté knihy – patří v současnosti k nejdominantnějším figurám v problematice řešení sémantických paradoxů, přesněji teorie pravdivostního predikátu, která nedává vzniknout lhářskému paradoxu. To je mimochodem výstižně naznačeno už v titulu recenzované knihy. Fieldův záměr je navíc podtržen obalem, který přetiskuje Rafaelův obraz sv. Jiřího bojujícího s drakem.

Fieldův přístup k problematice pravdivostního predikátu je dobře patrný už z Fieldových statí publikovaných v *Journal of Philosophical Logic* (*Saving the Truth Schema from Paradox*, 2002, *A Revenge-Immune Solution to the Semantic Paradoxes*, 2003). V zásadě jsou v nich obsaženy formální systémy, které mají být tou „pravou logikou“ T-predikátu. V následujících letech na Fielda narazíme v obecnějších diskusích např. problematiky mstivého návratu paradoxu („revenge“) a též v polemikách s Grahamem Priestem.

Toto Fieldovo tvůrčí období se ovšem liší od předchozího období téhož Fielda-teoretika pravdy. Toto období je známo ze série statí, jež byly souborně přetištěny jako *Truth and the Absence of Fact* (Oxford University Press, 2001). Tam se Field vyjadřoval spíš k otázkám vztahu pravdy a významu, deflacionismu a podobně. Nešlo mu tehdy o technický projekt paradoxuprostého T-predikátu.

Pro filosoficky laděného čtenáře jsou výše zmiňované články poměrně nesympatické, jedná se o desítky stran usouvztažněných formulí nějakého nekласického logického systému a pak z ničeho nic slovní konkluze typu „Takto je T-predikát „paradox-free““. Leckterý čtenář by se pak mohl zdráhat zakoupit si Fieldovu novou knihu, která by dle odhadu měla podobně těžko stravitelný obsah. Tento předpoklad se ale ukazuje velmi nesprávný. Fieldova kniha totiž může být poměrně čtivá i pro čtenáře, kteří nejsou zběhlí v technikách matematické logiky.

Vlastní Fieldův přístup k problému je podán až ve třetí třetině knihy, čtenář se k němu postupně propracovává přes rozборы alternativních přístupů. Právě zkoumání alternativních teorií lze považovat za jeden z nejcennějších rysů Fieldovy knihy. Liší se tak od těch mnoha knih, které se s teoriemi na škále Tarski-Kripke vyrovnávají v úvodním oddílu mnohdy jen tak, aby se neřeklo. Field

totiž tyto teorie trpělivě vysvětluje a přitom formuluje rozmanité teze, které jsou buď explicitně, anebo implicitně přítomné v daných teoriích, načež tyto teze podrobuje kritické analýze. (Recenzentovo původní velké nadšení z toho, že Fieldova kniha by třeba mohla vhodně sloužit jako současný úvod do rozsáhlé problematiky pravdy a paradoxů, později opadlo i kvůli určité úmornosti oněch nekončících Fieldových pitvání teorií konkurentů.)

Field si tedy dal až překvapivou práci s podáním současného myšlenkového milieu, do něhož pak zasadil svůj vlastní příspěvek. Tím ukázal nejen rezervy na straně konkurence, ale zejména klady svého přístupu, jeho mnohá dílčí racionále. Toto vše vlastně vytváří obhajobu jeho tzv. *parakompletního řešení*.

Naskicujeme si nyní obsah knihy. Nejprve je tu dvacetistránkový úvod, v němž zaujme například rozbor Grellingova paradoxu, který je pak v knize často diskutován. Následuje *Part I. A Selective Background*, kde se od teorému autoreference a Tarského teorému nedefinovatelnosti dostáváme k otázce platnosti teorií a nedokazatelnosti korektnosti. V opět samostatné kapitole je rozebrána Kripkeho teorie pravdy. Field se ovšem záhy na problematiku podívá jinak než z čistě sémantického hlediska, totiž prizmatem otázky, zda můžeme s ohledem na budoucí inference přidat do jazyka kondicionál a jaký (Łukasiewiczův?). Jak známo, tento podnik ohrožuje (Curry-)Löbův paradox. Field odbočí i k otázkám vágnosti (sorites), diskutuje též paradoxy Königa a Berryho. Klíčovou myšlenkou části I. je to, že T-schéma $T(n) \leftrightarrow p$ (kde n je jménem p) vede k paradoxu, což lze řešit krom jiného buď omezením platnosti T-schématu, anebo omezením logiky umožňující odvození kontradikce. Například Kripkeho přístup sice umožňuje vzájemnou substitutivitu $T(n)$ a p , ale T-schéma je v něm zneplatněno a také chybí rozumný kondicionál, o němž by se opírala dedukce.

Další částí knihy je *Part II. Broadly Classical Approaches*, přičemž široce klasickými přístupy rozumí Field ty, které se snaží uchovat maximum logických (dedukčních) principů (např. zákon vyloučeného třetího či pravidlo redukce ad absurdum). První z kapitol zkoumá přidání pravdivostních děr (gaps) do klasických teorií, další kapitola pak přidání pravdivostních shluků-nadbytků (gluts). Prozkoumány jsou možnosti supervaluační i revizní sémantiky, ale také hierarchické (přesněji stratifikované) a kontextové teorie. Fieldovi vadí, že všechny tyto přístupy se rozcházejí s některými rozumnými požadavky na T-predikát. Pro ilustraci, slabý parciální T-predikát (k němuž je pochopitelně dán jeho komplement, F-predikát) nejsou s to vystihnout silné popření (denial), jaké v jazyce intuitivně používáme.

Poněkud méně koncizně působilo Fieldovo přezkoumání Priestova parakonzistentního dialetheismu v doplňující části *Part V. Paraconsistent Dialetheism*. S ním má Field ovšem v zásadě sympatie – Priest reviduje klasické logické principy a to nakonec činí i sám Field.

Svůj vlastní přístup Field formuluje ve dvou částech knihy, III. a IV., zejména však v *Part III. Paracompleteness*. Dle dojmu recenzenta však tato expozice není zcela plynulá, obraz je místy dosti roztráštěn. Fieldovy cíle jsou totiž jasně spíše z jiných částí knihy. Jsou jimi: zachovat intersubstitutivitu $T(n)$ a p v co největším množství kontextů, zachovat co nejvíce klasických logických principů, atd.

Nejdůležitější je zavedení nového (v následné literatuře se říká: Fieldova) kondicionálu. Ten sice opravňuje T -schéma, nicméně nevede k paradoxu. Jeho sémantika je proto poměrně komplikovaná. Field při její specifikaci diskutuje jak souvislosti s teorií pevného bodu, tak s revizní teorií. Podrobněji v části *Part IV. More on Paracomplete Solutions* rozebírá, že s pomocí daného kondicionálu lze definovat i operátor ‚determinately‘, přesněji jejich hierarchii. Field pak musí řešit možnost mstivého návratu paradoxu, takže nakonec ne každý operátor ‚determinately‘ má aplikabilitu, jakou by se zdál mít.

Sémanticky vzato je parakompletní řešení jakousi variantou „gap“-přístupů, neplatí v něm zákon vyloučeného třetího. Field totiž připouští, že alespoň jedna věta V je taková, že ani její negace nemá pravdivostní hodnotu. Zároveň ale nejsou pravdivé obě věty ‚Není pravda, že V ‘ a ‚Není pravda, že non- V ‘.

Možná, že ne jeden filosofický čtenář bude mít dojem, že Fieldovo řešení je jakousi skrumáží mnoha různých přístupů k pravdě a paradoxu. Jako by Field na každém z nich našel něco dobrého a něco špatného, to dobré si vzal a ze všech těch dobrých věcí upekl dort jménem ‚parakompletní řešení‘. Recenzent však vyzývá k opatrnosti s nějakým takovým odsudkem Fieldova přístupu za „nečistotu“ – třeba opravdu je řešením problematiky pravdy a paradoxu nějaká střední cesta, která syntetizuje prvky, které byly jednostrannými příspěvky teorií, jež byly pro svou jednostrannost poměrně snadno kritizovatelné.

Samotný parakompletní přístup půjde kritizovat za těch několik dílčích rysů, které tvoří jádro Fieldova příspěvku. Dle názoru recenzenta je největší slabinou právě Fieldův kondicionál. Složitost jeho sémantiky se značně vymyká intuitivní představě, kterou s kondicionálem máme spjatu. To je ovšem cena, kterou Field platí za to, že jím prosazovaný T -predikát je až deflacionisticky prostý. Čili aby se Field vyhnul zesložitování sémantiky T -predikátu, zesložil sémantiku spojky ‚jestliže, pak‘. Přednost Fieldova přístup se tak odvíjí od toho, že volil „menší hřích“: vůči sémanticky složitému T -predikátu (např. Tarski) totiž existuje v literatuře známá námitka (formuloval ji Kripke: naše intuitivní sémantika T -predikátu je přece jednoduchá), kdežto vůči nestandardní sémantice kondicionálu tato námitka uplatňována není, ba dokonce jsou nestandardně vylíčené kondicionály (např. ten relevantní) poměrně uznávány.

Další diskutabilní rysy Fieldova parakompletismu jsou např. hierarchie predikátu ‚determinately‘, který každý má limitovanou aplikabilitu. Filosofický čte-

nář se dále jistě pozastaví zvláště nad tím, že Field nijak zvlášť neobhájuje restrikcí klasických logických principů. Chybí jejich filosofická obhajoba, tedy něco, co vždy pečlivě a přesvědčivě dělal například Priest.

Další námitky lze vznášet ovšem nejen vůči Fieldovi, ale také vůči mnoha dalším teoretikům, kteří se při zkoumání pravdy ohánějí výdobytky matematické logiky. Člověk by například řekl, že věta je pravdivá, pokud denotuje (vyjadřuje, značí,...) propozici, která je pravdivá. Neboli že prvotní je pravdivost propozic a že denotace je vztah, který předchází pravdivost vět. V kruzích, do nichž Field patří, je ale pojem propozice podezřelý, ne-li sporný, načež se pak nikdo nezdržuje nějakou argumentací či analýzou toho, co by to znamenalo pro projekt definování neparadoxního T-predikátu. Denotace je podle těchto teoretiků odvozena od pravdivosti; tak se to dělá, tudíž se o tom ani nediskutuje. Navíc Field věci diskutuje ještě méně než jiní logikové. Jestliže třeba Gupta s Belnapem kdysi ve své knize o kruhových definicích a revizní teorii pravdy zmínili, že jazyk obsahuje i predikáty jako ‚true in L ‘, leč k tomu oni bohužel nemají co říci, protože zatím neví, co přesně je jazyk, tak Field takovou věc ani nezmíní. Jedním slovem, Field nepodává žádoucí filosofické rozборы.

Když už jsme u těch obecných připomínek (netýkajících se jen Fielda), leč koho taky nemusí zcela uspokojit, že celé zkoumání se odehrává výlučně v oblasti formálních jazyků. Filosofa a jistě i filosofického logika musí zajímat přirozený jazyk, vždyť právě v něm jsou paradoxy formulovány prvotně. Předpoklad, že ten přirozený jazyk nějak převedeme na formální jazyk, není zcela neproblematicky samozřejmý: má to znamenat, že učiníme překlad vět jednoho jazyka do druhého nebo jde spíš o jakousi „reglementaci“ prvního jazyka prostředky toho druhého? Tady je potřeba formulovat detaily a hlavně prozkoumat možné filosofické důsledky takových rozhodnutí. Třeba může být celá idea převodu dosti neuspokojivá a je-li problémem i překlad mezi formálními jazyky, tak by nakonec mohlo vyplynout, že nám tu sice někdo navrhl svůj vlastní „paradox-free“ jazyk, ale kvůli principiálním problémům s překladem je toto neúčinné pro všechny ostatní, kteří používají zase svůj vlastní jazyk. Ještě jinak řečeno totéž – je to, co Field navrhuje, onou „the“ logikou přirozeného jazyka? Ptáme se tedy na obecnou aplikabilitu celého řešení.

Závěrem: Fieldova kniha je nepochybně významným knižním počinem v tématice formálního pojednání pravdy a řešení paradoxů. Zaujme zejména podrobný rozbor konkurenčních teorií a to, že Field podává vlastní parakompletní řešení na jejich pozadí, čímž osvětluje jeho detaily i vklady.

Jiří Raclavský

raclavsky@phil.muni.cz